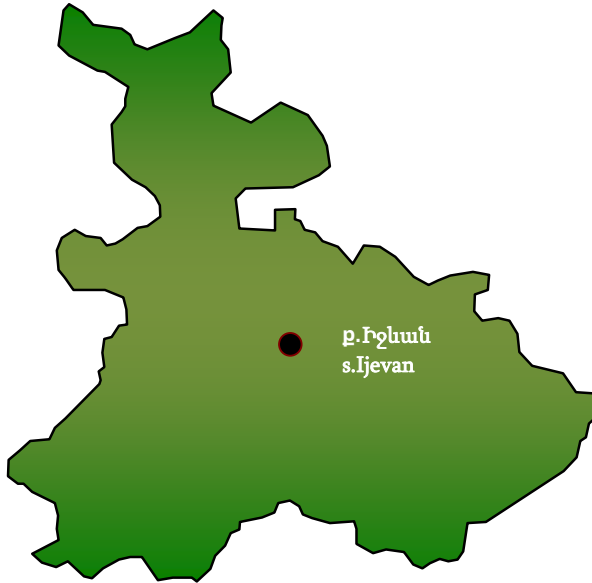


## ՀՀ ՏԱՎՈՒՇԻ ՄԱՐԶ RA TAVUSH MARZ



<b>Մարզկենտրոնը՝</b> ք. Իջևան	<b>Marz centre</b> Ijevan town
<b>Տարածաշրջանները՝</b> Իջևան, Տավուշ, Նոյեմբերյան, Դիլիջան	<b>Territories</b> Ijevan, Tavush, Noyemberyan, Dilijan
<b>Քաղաքները՝</b> Իջևան, Դիլիջան, Բերդ, Նոյեմբերյան, Այրում	<b>Towns</b> Ijevan, Dilijan, Berd, Noyemberyan, Ayrum

Տարածքը Territory	2 704 քառ.կմ/ sq. km
ՀՀ տարածքում մարզի տարածքի տեսակարար կշիռը Territory share of the marz in the territory of RA	9.1%
Քաղաքային համայնքներ Urban communities	5
Գյուղական համայնքներ Rural communities	57
Քաղաքներ Towns	5
Գյուղեր Villages	62
Բնակչության թվաքանակը 2014թ. տարեվերջին Population number in the end of 2014	126.7 հազ.մարդ/ ths. persons
այդ թվում՝ including:	
քաղաքային urban	53.5 հազ.մարդ/ ths. persons
գյուղական rural	73.2 հազ.մարդ/ ths. persons
ՀՀ բնակչության ընդհանուր թվաքանակում մարզի բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը, 2014թ. Share of marz population size in RA population size, 2014	4.2 %
Քաղաքային բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը Share of urban population size	42.2 %
Գյուղատնտեսական նշանակության հողեր Agricultural land	110 773.1 հա/ ha
այդ թվում՝ վարելահողեր including: arable land	25 593.0 հա/ ha

ՀՀ Տավուշի մարզը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքի հյուսիս-արևելյան հատվածում: Մարզը հարավ-արևելքում և հարավում սահմանակից է ՀՀ Գեղարքունիքի և Կոտայքի մարզերին, արևմուտքում՝ ՀՀ Լոռու մարզին և պետական սահմանով՝ Վրաստանին, հյուսիսում և արևելքում՝ Ադրբեջանին:

**Մարզի** կենտրոնով դեպի հյուսիս-արևելք հոսում է Աղստև գետը: Ծովի մակարդակին ամենամոտ կետը (ՀՀ ռելիեֆի ամենացածր կետը) գտնվում է Դեբեդավան գյուղի մոտ՝ 390մ, ամենաբարձր կետը Միափորի լեռնաշղթայի Մուրղուզ լեռն է՝ 2 993 մ:

**ՀՀ Տավուշի մարզը** տարածվում է Փոքր Կովկասի լեռնաշղթաների արտաքին շարի վրա (Վիրահայոց, Գուգարաց և Միափորի լեռներ): Գտնվում է ՀՀ չափավոր խոնավ տարածաշրջանում: Արևափայլքի տարեկան տևողությունը 1 900-2 000 ժամ է: Ամառները լինում են տաք, ձմեռները՝ մեղմ: Գետերը պատկանում են Կասպից ծովի (Կուր գետի) ավազանին և սնվում են հալոցքային, սառոտերկրյա և անձրևային ջրերից: Բնական լիճը՝ Դիլիջանի մոտ գտնվող Պարզ լիճն է: Այստեղ են գտնվում Ջողազի, Հախումի, Տավուշի, Այգեձորի և Իջևանի արհեստական ջրամբարները:

**Մարզի** ընդհանուր մակերեսի 40.3%-ը զբաղեցնում են խառն անտառները, որոնք աչքի են ընկնում բուսական և կենդանական աշխարհի բազմազանությամբ: Բնության նախաստեղծ վիճակի պահպանության, առավել հարստացման և տեղական պայմաններում նոր տեսակների ստացման նպատակով Աղստևի ավազանում ստեղծված են Դիլիջանի պետական արգելոցը և Իջևանի անտառային այգին: Մարզի և հատկապես Աղստևի հովտի բնակլիմայական պայմանները (մեղմ կլիմա, թթվածնով հարուստ լեռնային մաքուր օդ, հանքային բուժիչ ջրեր, անտառներ, դեղաբույսերով հարուստ լեռնաշխարհի) չափազանց նպաստավոր են բնակչության հանգստի կազմակերպման, առողջության վերականգնման և միջազգային տուրիզմի զարգացման համար:

**Մարզը** համեմատաբար աղքատ է օգտակար հանածոներով: Արդյունաբերական նշանակություն ունեն բենտոնիտային կավը, կրաքարերը, վիմագրական քարը, դոլոմիտը, ֆելզիտը: Աղստև գետի հովիտը հարուստ է հանքային ջրերով, որտեղ կազմակերպված է դրանց արտադրությունը:

**Մարզի** կենտրոնով է անցնում Հյուսիսային Կովկաս – Թբիլիսի - Երևան գազատարը: Մարզով ձգվում են 146 կմ միջպետական, 253 կմ հանրապետական նշանակության ճանապարհներ: Աղստևի ձորով է անցնում Իջևան-Հրազդան երկաթուղու 70 կմ-ոց հատվածը: Հյուսիսային սահմանի երկայնքով, Դեբեդի ավով անցնում է Երևան-Թբիլիսի երկաթուղու 7 կմ-ոց հատվածը:

2014թ. -ին Տավուշի մարզի **տնտեսության** հիմնական հատվածների տեսակարար կշիռները ՀՀ համապատասխան ճյուղերի ընդհանուր ծավալում կազմել են.

- արդյունաբերություն՝ 0.7 %,
- գյուղատնտեսություն՝ 4.6 %,
- շինարարություն՝ 6.7 %,
- մանրածախ առևտուր՝ 1.4 %,
- ծառայություններ՝ 0.7 %:

RA Tavush marz is situated in the north-eastern part of the Republic of Armenia. In the South-East and South the marz borders with RA Gegharqunik and Kotayk marzes, in the West it borders with RA Lori marz and Georgia, in the North and East – Azerbaijan.

Aghstev river flows to the south-east through the **marz** centre. The nearest point to the sea level (the highest point of RA relief) is situated near the Debedavan village (390m), the highest point - Murghuz mountain (2 993 m) of Miapori mountain range.

**RA Tavush marz** is extended on the external line of Small Caucasus mountain ranges (Virahayots, Gugarats and Miapor mountains) and is situated in the moderate damp region of the Republic of Armenia. Annual duration of the sun radiance is 1 900-2 000 hours. Summers are warm, winters - mild. Rivers belong to the Caspian sea (Kur river) basin and live on thawed, underground, rainy waters. The natural lake is Parz lake that is situated near the Dilijan. Joghaz, Hakhum, Tavush, Aygedzor and Ijevan reservoirs were situated here too.

**The marz** nature is wonderful. Mixed forests comprise 40.3% of total surface that are striking by variety of fauna and flora, incomparable monuments of natural inheritance. Dilijan state preservation and Ijevan forest garden have been created in the Aghstev basin with a purpose of keeping the situation created by nature, more enrichment and receiving new kinds in local conditions. Climatic conditions (mild climate, mountainous clear air rich with oxygen, mineral medicinal waters, forests, mountainous land rich with herbs) of marz and, in particular, Aghstev valley are extremely favourable for the organization of population rest, recovery of health and promotion of international tourism.

**The marz** is comparatively poor with useful minerals. Bentonite clay, limestone, lithographic stone, dolomite, felsites are of marz importance. Aghstev river valley is rich with mineral waters that are bottle filled as well.

The Northern Caucasus-Tbilisi-Yerevan gas-bearer goes through the **marz** centre. 146 km interstate, 253 km of republican importance roads are extended through the marz. 70 km part of Ijevan-Hrazdan railway goes through the Aghstev gorge. 7 km part of Yerevan-Tbilisi railway goes through the Northern border lengthwise, Debed bank.

In 2014 the share of **economy** main branches of RA Tavush marz in total volume of correspondent branches of the republic comprised

- industry 0.7 %,
- agriculture 4.6 %,
- construction 6.7 %,
- retail trade 1.4 %,
- services 0.7%.

**Մարզը** հանրապետության վառ արտահայտված գյուղատնտեսական շրջաններից է: Անասնաբուծության մեջ առաջատար ճյուղեր են համարվում խոշոր եղջերավոր անասնաբուծությունն ու խոզաբուծությունը, իսկ բուսաբուծության մեջ՝ հացահատիկային մշակաբույսերի մշակությունն ու խաղողագործությունը: Ծրագրեր են իրականացվում պտղատու այգիների վերականգնման ուղղությամբ: Վերջին տարիներին զարգացում է ապրում նաև մեղվաբուծությունը:

Մարզի **տնտեսության** առաջատար ճյուղը մշակող արդյունաբերությունն է: Առավել զերակշռող են սննդի արդյունաբերությունը և փայտամշակումը: Մարզում արտադրվող արդյունաբերական արտադրանքից արտաքին շուկա են արտահանվում գինիներ, հանքային ջուր, քարե և փայտե արտադրատեսակներ:

**Բեռնաուղեորափոխադրումները** մարզում իրականացվում են ավտոմոբիլային տրանսպորտով:

**Մարզկենտրոն Իջևան քաղաքը** (2014թ. տարեվերջին՝ 20.9 հազ. բնակիչ) գտնվում է Երևանից 133 կմ հեռավորության վրա: Մարզի հյուսիս-արևելյան հատվածի վարչական, արդյունաբերական, կրթամշակութային կենտրոնն է և տրանսպորտային հանգույցը: Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ուղղությունը մշակող արդյունաբերությունն է (մասնավորապես՝ փայտամշակումը, սննդամթերքի, հանքային ջրի և գինու արտադրությունը): Իջևան քաղաքը հայտնի է նաև գորգագործությամբ:

**Դիլիջան քաղաքի** (2014թ. տարեվերջին՝ 17.7 հազ. բնակիչ) հեռավորությունը Երևանից 99 կմ է: Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ուղղությունը մշակող արդյունաբերությունն է, որի մեջ առանձնանում է սննդամթերքի և ըմպելիքի արտադրությունը: Լայն ճանաչում է ստացել «Դիլիջան Ֆրոլովա» հանքային ջուրը:

**Նոյեմբերյան քաղաքի** (2014թ. տարեվերջին՝ 5.1 հազ. բնակիչ) հեռավորությունը Երևանից 187 կմ է: Քաղաքի տնտեսական կյանքում էական դեր ունի գյուղատնտեսությունը, որի հիմնական ուղղությունն անասնաբուծությունն ու դաշտավարությունն է:

**Այրում քաղաքի** (2014թ. տարեվերջին՝ 2.0 հազ. բնակիչ) հեռավորությունը Երևանից 206 կմ է: Այն կայարանամերձ քաղաք է, բնակչության հիմնական զբաղվածությունը մանրածախ առևտուրն է: Աշխատանքներ են տարվում Այրումի պահածոների գործարանի վերագործարկման ուղղությամբ:

**Բերդ քաղաքի** (2014թ. տարեվերջին՝ 7.8 հազ. բնակիչ) հեռավորությունը Երևանից 202 կմ է: Քաղաքի տնտեսական կյանքում զերակշռողը բազմաճյուղ գյուղատնտեսությունն է, որի մեջ առանձնանում են խոշոր և մանր եղջերավոր անասնաբուծությունն ու դաշտավարությունը:

**Marz** is pronounced agricultural districts of the republic. In animal husbandry the main branches are cow and pig breeding and in plant growing the most developed branches are grain and grape growing. Programs are implemented for recovering the orchards. During last years beekeeping develops too.

The main branch of **economy** of the marz is manufacturing. The food industry and woodworking continue to be a leading branches of industry. Wine, mineral waters, stone and wood products are exported to external markets.

**Freight and passenger transportations** in the marz are implemented by road transport.

**RA Tavush marz centre is Ijevan town** (in the end of 2014 – 20.9 ths. inhabitants) The distance from Yerevan is 133 km. It is the administrative, industrial, education and cultural centre and transport junction of the whole north-eastern part. The main trend of town industry is manufacturing (particularly, woodworking, production of food, mineral water and wine). Ijevan town is also known by carpet making.

The distance of **Dilijan**, resort town from Yerevan is 99 km. Population comprised 17.7 ths. persons in the end of 2014. The main trend of town industry is manufacturing, in which the food and beverages production is separated. “Dilijan Frolova” mineral water has received wide recognition.

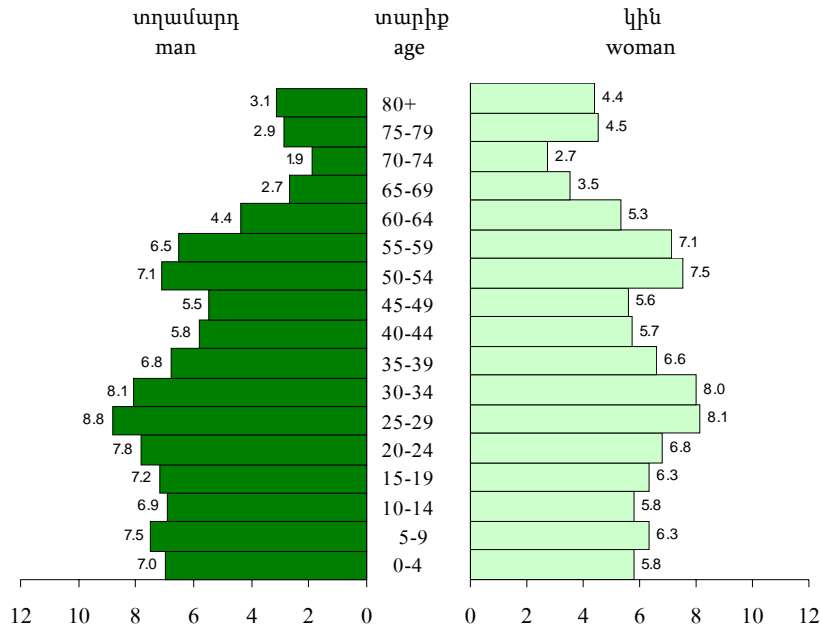
The distance of **Noyemberyan town** (5.1 ths. inhabitants in the end of 2014) from Yerevan is 187 km. Agriculture has an essential role in the town’s economic life, the main trend of which is field-crop cultivation and animal husbandry.

The distance of **Ayrum town** from Yerevan is 206 km (in the end of 2014 population number comprised 2.0 ths. inhabitants). The town is located near station, and the main job of population is retail trade.

The distance of **Berd town** (7.8 ths. inhabitants in the end of 2014) from Yerevan is 202 km. The main trend of town economy life is multibranch agriculture, which is separated by small cattle husbandry and field-crop cultivation.

ՄՇՏԱԿԱՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՍՏ ՏԱՐԻՔԱՅԻՆ ԽՍԲԵՐԻ, 2015թ. հունվարի 1-ի դրությամբ  
 DE JURE POPULATION BY AGE –SPECIFIC GROUPS, 2015 as of January 1

%



ՄԱՆՐԱԾԱՆ ԱՌԵՎՏՐԻ ՕԲՅԵԿՏՆԵՐ  
 RETAIL TRADE UNITS

	Քանակը Number					
	2010	2011	2012	2013	2014	
Մանրածախ առևտրի օբյեկտներ, ընդամենը	1 066	1 070	1 036	1 012	1 025	Retail trade units, total
այդ թվում՝						<i>including</i>
խանութներ	651	665	672	659	698	shops
կրպակներ	379	369	327	312	290	kiosks
գյուղատնտեսական արտադրանքի շուկաներ	1	1	1	1	1	markets of agricultural produce
սպառողական ապրանքների շուկաներ	1	1	1	1	1	markets of consumer goods
առևտրի այլ օբյեկտներ	34	34	35	39	35	other trade units

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ  
 EDUCATIONAL INSTITUTIONS

	Քանակը/Number					
	2010	2011	2012	2013	2014	
Պետական նախադպրոցական	45	45	55	55	59	State pre-school
Ոչ պետական նախադպրոցական	-	1	1	1	1	Non-state pre-school
Պետական հանրակրթական	81	81	81	81	81	State general educational
Երաժշտական, արվեստի, գեղարվեստի դպրոցներ, մանկապատանեկան ստեղծագործական կենտրոններ	-	-	-	-	1	Music and art school youth creative (cultural) centre

	Քանակը/Number					
	2010	2011	2012	2013	2014	
Պետական նախնական մասնագիտական (արհեստագործական) ուսումնական <sup>1</sup>	17	18	19	19	19	State preliminary vocational educational <sup>1</sup>
Պետական միջին մասնագիտական ուսումնական	3	3	3	3	3	State middle vocational educational
Ոչ պետական միջին մասնագիտական ուսումնական	6	6	6	6	6	Non-state middle vocational educational
Պետական բարձրագույն ուսումնական հաստատության մասնաճյուղ	2	2	2	2	2	Branch of state higher educational

**ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ  
URBAN COMMUNITIES**

Համայնքի անվանումը	Community name	Բնակավայրի անվանումը	Settlement name	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2015թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ Population de jure number as of January 1, 2015, people *
Իջևան	Ijevan	ք. Իջևան	t. Ijevan	20 913
Դիլիջան	Dilijan	ք. Դիլիջան	t. Dilijan	17 666
Բերդ	Berd	ք. Բերդ	t. Berd	7 834
Նոյեմբերյան	Noyemberyan	ք. Նոյեմբերյան	t. Noyemberyan	5 104
Այրում	Ayrum	ք. Այրում	t. Ayrum	2 019

**ԳՑՈՒՂԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ  
RURAL COMMUNITIES**

	Համայնքի անվանումը	Community name	Բնակավայրի անվանումը Settlement name	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2015թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ ** Population de jure number as of January 1, 2015, people **
<b>Իջևանի տարածաշրջան Ijevan district</b>				
1	Ազատամուտ	Azatamut	•Ազատամուտ Azatamut •Բարխուդարլու Barkhudarlu	2 598
2	Ակնաղբյուր	Aknaghbyur		511
3	Աղավնավանք	Aghavnavank		284
4	Աճարկուտ	Acharkut		175
5	Այգեհովիտ	Aygehovit	•Այգեհովիտ Aygehovit •Կայան Kayan	3 540
6	Աչաջուր	Achajur		4 205
7	Բերքաբեր	Berkaber		496
8	Գանձաքար	Gandzakar		3 420
9	Գետահովիտ	Getahovit		1 978
10	Դիտավան	Ditavan		330
11	Ենոքավան	Enokavan		526
12	Լուսահովիտ	Lusahovit		320
13	Լուսաձոր	Lusadzor		690
14	Խաշթառակ	Khashtarak		1 805
15	Խաչարձան	Khachardzan	•Խաչարձան Khachardzan •Գեղատափ Geghatap	357

<sup>1</sup> Ներառյալ այն միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատությունները, որոնք իրականացնում են նախնական (արհեստագործական) ծրագիր:  
Including those middle vocational educational institutions, which implement preliminary vocational program.

	Համայնքի անվանումը	Community name	Բնակավայրի անվանումը Settlement name	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2015թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ Population de jure number as of January 1, 2015, people
			•Ճերմակավան Tchermakavan	
16	Ծաղկավան	Tsaghkavan		542
17	Կիրանց	Kirants		306
18	Հովք	Hovk		423
19	Սարիգյուղ	Sarigyugh		1 191
20	Սևքար	Sevkar		2 049
21	Վազաշեն	Vazashen		853
<b>Դիլիջանի տարածաշրջան Dilijan district</b>				
1	Գոշ	Gosh		1 107
2	Թեղուտ	Teghut		1 497
3	Հաղարծին	Haghartsin		3 551
<b>Նոյեմբերյանի տարածաշրջան Noyemberian district</b>				
1	Արձիս	Artchis		1 122
2	Բագրատաշեն	Bagratashen		2 770
3	Բաղանիս	Baghanis		847
4	Բարեկամավան	Barekamavan		253
5	Բերդավան	Berdavan		3 222
6	Դեբեդավան	Debedavan		605
7	Դեղձավան	Deghdzavan		282
8	Դովեղ	Dovegh		540
9	Զորական	Zorakan		893
10	Լճկաձոր	Lchkadzor		414
11	Կոթի	Koti		2 055
12	Կոդբ	Koghb		4 538
13	Հաղթանակ	Haghtanak		1 283
14	Ոսկեպար	Voskepar	•Ոսկեպար Voskepar •Սսկիպար Askipar	841
15	Ոսկեվան	Voskevan		1 369
16	Պտղավան	Ptghavan		829
17	Ջուջևան	Jujevan		574
<b>Տավուշի տարածաշրջան Tavush district</b>				
1	Այգեձոր	Aygedzor		2 376
2	Այգեպար	Aygepar		638
3	Արծվաբերդ	Artsvaberd		3 101
4	Իծաքար	Itsakar		318
5	Ծաղկավան	Tsaghkavan		956
6	Մոսեսգեղ	Mosesgegh		1 905
7	Նավուր	Navur		1 126
8	Ներքին Կարմիր աղբյուր	Nerkin Karmir aghbyur		1 038
9	Նորաշեն	Norashen		1 737
10	Չինարի	Chinari		1 160
11	Չինչին	Chinchin		612
12	Չորաթան	Choratan		1 014
13	Պարավաքար	Paravakar		1 639
14	Վարագավան	Varagavan		667
15	Վերին Կարմիր աղբյուր	Verin Karmir aghbyur		1 733
16	Տավուշ	Tavush		1 636

**ՀՀ ՏԱՎՈՒՇԻ ՄԱՐԶԻ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ 10 000 ԲՆԱԿԻՉ ՈՒՆԵՑՈՂ ՀԱՍՍՅՆՔԻ  
ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՄԻ ՇԱՐՔ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐ, 2014թ.  
SOME SOCIAL INDICATORS OF DISTRICT COMMUNITY WITH  
10 000 POPULATION IN RA TAVUSH MARZ, 2014**

	Ընդամենը Total	նրանցից՝ including:		
		կանայք <sup>1</sup> women <sup>1</sup>	տղամարդիկ <sup>1</sup> men <sup>1</sup>	
Բնակչությունը, մարդ	10 000	5 191	4 809	Population, person
Ծնվածներ, մարդ	118	55	63	Births, person
Մահացածներ, մարդ	105	50	55	Deaths, person
Ամուսնություններ	50	X	X	Marriages
Ամուսնալուծություններ	10	X	X	Divorces
Մեկ բնակչի ապահովվածությունն ընդհանուր բնակման կերտով, քառ.մ	36.4	X	X	Total area of housing stock provided per inhabitant, square metre
Կրթության ոլորտ, հաճախումը կրթօջախներ, մարդ՝				Education sphere, attendance to educational institutions, person
նախադպրոցական	269	132	137	pre-school
հանրակրթական	1 248	618	630	general schools
երաժշտական, արվեստի, գեղարվեստի դպրոցներ, մանկապատանեկան ստեղծագործական կենտրոններ	169	117	52	musical, art schools, creative centers for children
նախնական մասնագիտական (արհեստագործական)	27	6	21	preliminary vocational
միջին մասնագիտական	66	29	37	middle vocational
բարձրագույն մասնագիտական	122	68	54	higher vocational
Առողջապահության ոլորտ՝				Public health sphere
հաճախել են պոլիկլինիկա տարվա ընթացքում (հաճախումների քանակը)	29 011	...	...	annual attendance to polyclinic during the year (number of attendances)
Մարզիկներ, մարդ	48	7	41	Athletes, person
Զբաղվածներ, մարդ	4 615	2 320	2 295	Employed, person
նրանցից՝ գիտական հիմնարկներում	-	-	-	of which - in Science establishments
նրանցից՝ գիտության դոկտոր	-	-	-	of which - doctors of Science
գիտության թեկնածուներ	-	-	-	candidates of Science
ուսուցիչներ	159	131	28	teachers
բժիշկներ	18	...	...	physicians
միջին բուժանձնակազմ	45	...	...	paramedical personnel
Գործազուրկներ, մարդ	564	270	294	Unemployed, person
Սոցիալական ապահովության ոլորտ				Social insurance sphere
ընդամենը կենսաթոշակառուներ, տարեվերջի դրությամբ, մարդ	1 729	1 059	670	total pensioners/ as of the end of the year/ person
աղքատության ընտանեկան նպաստ և միանվագ դրամական օգնություն ստացող ընտանիքներ	402	X	X	families that get poverty family benefit and one-time benefit
Հաճախումների քանակը տարվա ընթացքում				Annual attendance during the year
գրադարան	20 122	...	...	library
թատրոն	-	-	-	theatre
համերգ	-	-	-	concert
թանգարան	477	...	...	museum
Իրավական ոլորտ				Law sphere
հանցագործության դեպքերի քանակը, տարվա ընթացքում	54	X	X	total crimes, during the year
այդ թվում՝ ոչ մեծ ծանրության	23	X	X	of which - not grave crime
միջին ծանրության	26	X	X	medium crime
ծանր	4	X	X	grave crime
ատանձնապես ծանր	1	X	X	special grave crime

<sup>1</sup> Ցուցանիշները հաշվարկային են:  
The indicators are accountable.